

**ВІДГУК**  
**офіційного опонента на дисертацію**  
**Садикової Євгенії Олегівни**  
**«Інститут представництва на місцях в умовах трансформації системи**  
**місцевого самоврядування в Україні», подану на здобуття**  
**наукового ступеня кандидата політичних наук**  
**за спеціальністю 23.00.02 - політичні інститути та процеси**

Одним з фундаментальних і невід'ємних елементів сучасної демократії є політичне представництво, за допомогою якого відбувається формування органів державної влади і місцевого самоврядування, а громадяни отримують можливість переносити свої вимоги у сферу прийняття політичних рішень.

Доречним буде акцентувати увагу на двох протилежних підходах до розуміння політичного представництва, пов'язаних з різним тлумаченням демократії. Прихильники «конкурентної» демократії розглядали політичне представництво як спосіб здійснення електоральної конкуренції за владу, який знайшов теоретичне закріплення у праці Й. Шумпетера «Капіталізм, соціалізм і демократія». Його послідовниками були вчені ХХ ст.: Є. Бекенферд, Р. Даль, Дж. Сарторі, Дж. Х. Хел-Лоуел та інші. Прихильники демократії участі Дж. Дьюї, Дж. Д. Коул, А. Турен вбачали у політичному представництві один з найважливіших способів здійснення участі громадян в управлінні справами держави.

Структура системи політичного представництва включає поряд з інститутом виборів, представницькими інститутами державної влади і місцевого самоврядування, політичними партіями також представницькі інститути громадянського суспільства, групи інтересів, лобістські канали політичного представництва групових інтересів.

Актуальність теми дисертаційного дослідження Євгенії Олегівни Садикової «Інститут представництва на місцях в умовах трансформації системи місцевого самоврядування в Україні» не викликає сумнівів в умовах процесу

децентралізації влади, реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Тим більше, що невід'ємним елементом представницької системи є місцеве самоврядування. Ймовірно, доречним було б у назві зазначити «політичне представництво». Крім того, аналіз сучасної української політики, тим більше на локальному рівні, підсилює актуальність обраної теми.

Тема дисертаційного дослідження була складовою частиною комплексних науково-дослідної теми кафедри політичних наук і права Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»: «Трансформаційний процес в Україні: основні проблеми та умови їх вирішення» (№ державної реєстрації 0109U000215) (2010–2014 рр.), одним із виконавців якої є дисертант.

У відповідності до встановлених вимог, у дослідженні визначено об'єкт, сформульовано предмет, мету і завдання наукового дослідження, наукову новизну й теоретичне та практичне значення. Структурно робота, яка спрямована на вирішення дослідницьких завдань, складається зі вступу, чотирьох розділів, одинадцяти параграфів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Дослідження спирається на визначену автором методологічну базу. Зокрема, автор дисертації зазначає, що методологічну основу дослідження становлять системний, інституціональний та мережевих підходи (С. 42), порівняльний підхід (С. 43).

Метою дисертаційного дослідження є «узагальнення концептуальних засад зміцнення інституту представництва на місцях в умовах трансформації діючої системи місцевого самоврядування в Україні».

Наукова новизна основних положень дисертаційного дослідження є обґрунтованою і переконливою. Вона полягає насамперед, у встановленні залежності якості формування місцевих рад на ступінь демократичності системи місцевого самоврядування та на рівень розвитку місцевої демократії в Україні. Дослідниця слушно констатує, що «набирають актуальності самоврядні процеси на рівні громади, дослідження місцевого самоврядування

не стільки як організаційно-структурованого інституту, а перш за все, як суспільно-політичного явища, як форми співіснування громадян» (С. 15).

Дисертантка значну увагу акцентувала на категоріальному апараті дослідження, давши визначення ключовим поняттям, насамперед, інституту політичного представництва. Політичне представництво – це «сукупність інститутів і комунікаційних каналів артикуляції, агрегування і просування соціально-політичних інтересів представників місцевої громади в процесі прийняття політичних рішень на місцевому рівні, яке на сучасному етапі розглядається виключно у категоріях репрезентації громадян та передбачає делегування місцевим населенням своїх владних повноважень обраним представникам (С. 46).

Варто зазначити, що дослідниця існуючу систему місцевого самоврядування запропонувала розглядати як «динамічну систему, породжену політичними і соціальними конфліктами інтересів, що знаходиться в стані перманентної кризи і досить далеку від стабільного стану та функціональної досконалості» (С. 64).

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження інституту представництва в сучасному політико-правовому дискурсі» розкрито ступінь наукової розробки теми, окреслено сучасні методологічні підходи до дослідження інституту представництва на місцях та показано трансформацію уявлень про систему місцевого самоврядування в Україні.

Другий розділ роботи «Трансформація уявлень про систему місцевого самоврядування в Україні» спрямований на дослідження явища місцевої демократії як передумові функціонування інституту представництва на місцях та аналіз сучасного теоретико-методологічного виміру змісту місцевого самоврядування у політичній теорії та практиці. Водночас акцентується увага на трансформації системи місцевого самоврядування в сучасній Україні.

Дослідженню впливу виборчої системи на інститут представництва на місцях, аналізі місцевих рад та визначенні стану, перспектив розвитку системи представництва на місцях в сучасній Україні присвячений третій розділ

дисертації «Взаємовплив розвитку виборчої системи та інституту представництва на місцях».

Політико-правові засади та аспекти депутатської діяльності, а також якості репрезентативності депутатського корпусу в представницьких органах місцевого самоврядування в Україні розкриває четвертий розділ дослідження «Інститут представництва на місцях в розрізі якості депутатського корпусу виборчих органів самоврядування в Україні».

Список джерел та літератури містить 220 позицій з них лише 13 іншомовні. Не потрапили до списку частина Законів України, які розглядає дисертантка, так як і частина праць, прізвища авторів яких зустрічаються у тексті. Натомість позиція інших авторів, зазначених у списку не представлена на сторінках дисертації. На наше переконання доречним було б проаналізувати Закони України, пов'язані з інститутами представництва та місцевим самоврядуванням у перших двох розділах, щоб у Розділі 3 «Взаємовплив розвитку виборчої системи та інституту представництва на місцях» і Розділі 4 «Інститут представництва на місцях в розрізі якості депутатського корпусу виборчих органів самоврядування в Україні» більш детально зупинитися на розгляді практичних питань, пов'язаних з діяльністю інституту представництва на місцях. Більше і детальніше варто було показати особливості трансформації системи місцевого самоврядування в сучасній Україні, її нормативно-правову базу.

Позитивним моментом роботи є спеціально проведене дослідження, яке визначило переваги громадян у сфері виборчого процесу в системі місцевого самоврядування, а також ставлення до цих процесів депутатів міських рад. Дослідження проводилися в Одесі, Дніпропетровську, Житомирі, Тернополі та Чернігові, тобто в містах південного, північного, західного, східного та центрального регіонів, обласних центрах. Дослідження проводилося в період з 15 червня по 26 листопада 2015 р. методом інтерв'ювання. Всього було опитано 4323 громадян-виборців і депутатів міських рад. Статистична вибірка відповідала соціологічного зрізу, похибка становить не більше 3%. З нашого

погляду, доречно було б здійснити більш детальний аналіз даних через призму інституту представництва на місцях.

Параграфи та розділи дисертаційного дослідження містять висновки, які впливають з тексту роботи.

Разом з тим, як і будь-яке дослідження, представлена дисертація нашою наукою на міркування, що в чомусь відрізняються від запропонованих дисертантом, зумовлюють певні застереження і зауваження.

Питання інституту представництва часто «губиться» і «зникає» у інших проблемах дисертаційного дослідження. Попри те, що у назві дисертацій не йдеться про «політичне представництво» у тексті, авторефераті, висновках та навіть у визначенні дисертантка використовує категорію «політичне представництво».

Важко погодитися з дослідницею стосовно того, що нею удосконалено «знання про сучасний вимір інституту представництва загалом та в умовах місцевого самоврядування зокрема, що проявляється в ускладненні його організаційної структури від простої схеми «суб'єкт – об'єкт» до сучасної «суб'єкт – агент – канал – об'єкт», оскільки схема «суб'єкт – агент – канал – об'єкт» у тексті дисертації розкрита недостатньо.

Дослідниця намагається охопити широке коло проблем, які є дотичними до предмету дослідження, зокрема, «теорія політичного ринку» (С. 26), «система» (С. 63) у параграфі 2.2 «Сучасні теоретико-методологічні виміри змісту інституту місцевого самоврядування», «стихійне управління» (С. 67), «державний суверенітет» (С. 68–69), «теорія розвитку територіальної громади» (С.81), «територіальна громада» (С. 82.), «вплив політичної реклами на вибір місцевих громадян під час передвиборчого марафону» (С. 145), «рекомендації ОБСЄ щодо удосконалення діяльності ЗМІ під час виборів» (С. 145–146). Досить детально розглядаються категорії «пряма демократія» (С. 52), «захисна демократія» (С. 52), «девелопментальна демократія» (С. 52), «партисипативна демократія» (С. 53). При цьому втрачається розгляд локальної або місцевої демократії, на що звертає увагу авторка у висновках параграфу 2.1 (С. 62).

Захопленість теоретичними питаннями в усіх розділах дисертації підштовхує до дещо дискусійної відповідності даного дисертаційного дослідження спеціальності 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Не зовсім вдалим є вплетення у Розділ 3 «Взаємовплив розвитку виборчої системи та інституту представництва на місцях» та Розділ 4 «Інститут представництва на місцях в розрізі якості депутатського корпусу виборних органів самоврядування в Україні» досвіду зарубіжних країн (С. 101–102); «еволюції виборчого законодавства в Україні» (С. 107–111), детального аналізу Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» (10 липня 2010 р.) (С. 113–116); теоретичних положень, зокрема теорії Дж. Мілля (С. 119–121, 122), теорії Ш.-Л. Монтеск'є (С. 159–160), а також інформації про «парламенти як інститути представницької влади, які постали в Європі в XI–XIII ст.» (С.160–161), (гендерний) виборчий ценз (С. 162) та інші питання.

Зустрічаються у тексті некоректні посилання. Наприклад, на С. 41: «А. Атлан з цього приводу вважає, що невідповідність в таких системах виступає лише як складова порядку, який ми прагнемо розшифрувати, тобто складність – це видима невідповідність, за ширмою якої маються підстави припускати наявність прихованого порядку» та С. 42: «А стан біфуркації та хаосу як стан безладдя, на думку І. Пригожина, є платою за можливість утвердження нового порядку», а посилання в обох випадках на працю А. С. Гальчинського «Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи». (К. : Либідь, 2006. – С.59 і С.23.), а не відповідно на А. Атлана та І. Пригожина. Незрозуміло як посилання на виборчий закон 2015 р. у списку літератури та джерел подається як «Про вибори депутатів і голів сільських, селищних, районних, міських, районних у містах, обласних Рад: Закон України N 3996а-ХІІ від 24.02.94 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3996-12/print1452608572372160> (дане посилання взагалі не існує).

Не поділяємо оптимістичний висновок автора стосовно того, що «Аналіз політико-правових засад депутатської діяльності представників Одеської, Дніпропетровської та Львівської областей довів, що всі зазначені міські ради дотримуються вимог чинного законодавства та забезпечують право місцевих обранців виконувати свої обов'язки через членство у депутатських комісіях, фракціях, групах тощо. Забезпечення й діяльність депутатів шляхом реалізації депутатських запитів, звернень тощо, результати яких оприлюднені на офіційних сайтах відповідних рад» (С. 159).

На окремих сторінках дисертаційного дослідження втрачається логіка викладу матеріалу, відсутні плавні переходи від однієї проблеми до іншої (С. 93, 95, 96, 122, 161, 162), а також хронологія викладу матеріалу. Зокрема, у параграфі 1.1 «Стан наукової розробки теми» спочатку йдеться про дослідження мережевих організаційних форм (С. 10–11), а потім дослідниця повертається до категорії «демократія» (С. 11), починаючи від Платона і Аристотеля (С. 11). Відсутні посилання на статистичні дані про територіальні громади (С. 82), представницькі органи місцевого самоврядування першого та другого рівня (С. 123) та інші.

Некоректними є вказані джерела під Таблицями, оскільки в посиланнях вказана головна сторінка сайту Верховної Ради України, а не конкретна інформація, яка відображена у Таблицях.

Не можна, ймовірно, повністю розділити точку зору автора дисертації стосовно тексту під Таблицями «Склад постійних комісій ... міської ради VII скликання» та «Склад фракцій» де йдеться про повноваження депутатських груп, розподіл обов'язків, обрання голови і т. і. (С. 155–159), а не здійснюється компаративний аналіз інституту представництва на місцях. Не пов'язані між собою Таблиця 4.7 інформація про кількість виборців територіальних громад міст (тис. осіб) і текст, в якому йдеться про ценз осілості та (гендерний) виборчий ценз.

Заради справедливості варто зазначити, що дисертація не позбавлена стилістичних огріхів, русизмів (С. 10, 11, 12, 13, 58, 107, 153 та ін.).

Некоректними є написання назв більшості українських політичних партій: Партія Регіонів України замість ПАРТІЯ РЕГІОНІВ; «Фронт змін» замість Політична партія «Фронт Змін» і т. ін. Текст переобтяжений значною кількістю цитувань. Зустрічається недбалість в оформленні списку літератури та джерел.

Основні положення дисертаційної роботи викладені автором у 8 наукових публікаціях, 4 з яких надруковані у фахових наукових виданнях із політичних наук, 1 – у міжнародному науковому виданні, 3 – у матеріалах конференцій. Автореферат, в якому містяться основні положення дисертації, виконано відповідно до вимог МОН України.

Текст автореферату відповідає змістові дисертації. Дисертація відповідає вимогам пункту 11 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року, а її автор – Садикова Євгенія Олегівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

**Офіційний опонент,  
доктор історичних наук, професор,  
головний науковий співробітник  
відділу соціально-політичної історії  
Інституту політичних і етнонаціональних  
досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України**



**Т. А. Бевз**